

A legelőbbek, olykor a legfájdalmasab-
bak ezek az emlékek az író lelkében,
a címadó novella a soha meg nem
újulható találkozások, a soha nem fe-
lejtendő megtörettetés és szüntelen lo-
bogás krónikája.

A *Szétszört paraszak* című kötet do-
kumentum jellegű értékei, a műalko-
tássá emelt életsors krónikája folytán

figyelemre méltó mű. Hiteles példája
annak, hogy az esztétikai metamorfózis
a társadalmi és az egyéni korreláció-
jában gyökerezik. Ezáltal a fáradságos
szolgálat könyvét írta meg Tamás
Aladár. (Szépirodalmi Kiadó, 1967.)

DANYI GÁBOR

Kortársak szemével — Írások a magyar művészetről

„Úgy érzem, könnyebb dolog megcsi-
nálni a pikturát, mint róla írni, vagy
csevegni” — írta Kernstok Károly ta-
lálóan „A kutató művészet” című cikké-
ben. Talán furcsa, hogy ezt a mondatot
éppen a *Kortársak szemével* című kiad-
vány böngészése közben éreztem ál-
landó mottóként jogosultnak. Hiszen a
Pernecky Géza által válogatott gyűj-
temény 50 év magyar képzőművészeté-
ről írt kritikák, bírálatok, tanulmányok
gazdag antológiája. A kötet a Művészet-
történeti források című sorozatban je-
lent meg, és a milleneumi időktől a
második világháború végéig tartó kor-
szak jellegzetes művészetelméleti írá-
sait és kritikáit foglalja magában. És
hármennyire is nehéz írni az elkészült
képről, művészeti alkotásról, a kötet
dokumentum anyaga azt bizonyítja,
hogy az írók, költők és műkritikusok
mellett a festők és szobrászok is tollat
ragadtak és kifejtették véleményüket a
művekről és alkotóikról, s ami talán
még ennél is fontosabb és jelentősebb,
művészetelméleti kérdések esztétikai,
etikai, filozófiai kérdések sorát boncol-
gatták, elemezték a művészeti alkotások
kapcsolatában.

(Ezzel a feladattal a felszabadulás
után egyre kevesebb művésznünk próbál
megbírkózni — néhány tiszteletre méltó
kivételtől eltekintve — megelégednek a
„pictura megcsinálásával”, a róla való
írást vagy csevegést feleslegesnek tart-
ván. Pedig kevésbé lenne érdektelen,
ha a ma élő és alkotó művészek vallo-
másait olvashatnánk, ha az ő vélemé-
nyüket, állásfoglalásukat hallhatnánk
a képzőművészeti stílusirányzatok meg-
lehetősen gazdagon burjánzó sokaságá-
ról, művészetelméleti stb. kérdésekről.)

A pernecky szerkesztette forráskiad-
vány átmenti és a mai olvasók szá-
mára is hozzáférhetővé teszi, hogy a
fél évszázad alatt a legkülönbözőbb fo-
lyóiratokban és napilapokban megje-
lent cikkek tanulmányozásával képet
alkotasson a magyar képzőművészet
fejlődésének irodalmi vetületéről. Az
említett időszakból eddig egymástól el-
szárazelve, és jórészt kiragadva a tör-
ténem formáló, mozgató erejéből, is-
mertük a jelentősebb művészeket, a
képeket és szobrokat, művészeti alko-
tásokat, valamint a különböző stílus-
irányzatok és a kialakult alkotó cso-
portok tevékenységét. A kiadvány fő

érdeme éppen az, hogy a közelmúlt évtizedek művészetét úgy állítja az olvasók elé, mint a történelmi eseményekkel szorosan összenőtt fejlődést. „A művészeteket kísérő irodalmi visszhang a történelmi eseményekre is éles fényt vet, összekötő híd a néma műtárgy és az eleven élet között.” (Perneczky: Előszavából) Ezt a célt sikerült a szerkesztőnek megvalósítani, s ezzel hozzájárult a magyar képzőművészet történeti tudatának kialakításához. A gazdag szemelvényanyag mellett nagyban segíti ezt Perneczky Géza bevezető tanulmánya, mely az egyes cikkek közti hézagokat, a teljes háttér hiányát pótolja. Mivel e tanulmány fejezetei szerint csoportosulnak a szemelvények, a könyv bárki számára könnyen áttekinthető. A csaknem száz cikk és tanulmány így nem alkot kibogozhatatlan szövevényt, hanem a szerkesztő céljának megfelelően hű képét adja a magyar képzőművészet egy jelentős szakaszának — kortársak szemével a kor művészeti problémáiról.

A bevezető tanulmány, és így a szemelvények is 6 fejezetre oszlanak. Az első három fejezet időrendi egymásutániságot is mutat, míg a második három, mely a két világháború közti évek anyagát tárgyalja, az egymás mellett futó áramlatok szerint tagozódik. Ezt a felosztást nem a válogató önkénye szabta meg, hanem az adott kor művészete.

Plein-air festészet a századfordulón címet viseli az első fejezet. Tudvalevő, hogy az impresszionizmust a XIX.-XX. század vízválasztójaként tekintik, mert míg a hagyományos polgári művészet tradícióitól nem tud elszakadni, már magán viseli a modern törekvések sok fontos ismertető jegyét. Kerülte a „tartalmas” témák és jelenségek ábrázolását, és egyedien látott dolgokat, mint véletlenszerű jelenetet vagy pillanatnyi vizuális benyomást örökítette meg. Ter-

mészetesen ez a törekvés magával hozta a festés technikájának végső kifinomultságát, a plein-air művészetet. Az impresszionizmus lázadás volt az akadémikus művészet szárazsága és hamis pátosza ellen. Ez a lázadás összefügg a hagyományos műfajok és a polgári világgép kijöregedésével és a dolgok tartósságába vetett hit megrendülésével. A magyar művészetben ez a korszak Hollósy Simon és az 1896-ban alapított nagybányai szabadiskola működésével esik egybe. A szó szoros értelemben vett képzőművészeti kritika az ő működésük éveiben született meg és szaporodott el rohamosan. Ennek egyik oka, hogy a századforduló körüli években alakult ki a főváros nyugateurópai nagyvárosokhoz hasonló élete, s ekkor jelent meg a modern értelemben vett polgári hírlapírás. A Kiss József szerkesztette Hét hasábjain először állt tartalmas képzőművészeti fórum a kritikusok rendelkezésére. A Hét e kezdeményezése hamarosan általánossá vált, és a többi folyóirat is teret nyitott művészeti írások számára. A másik ok, hogy a nagybányaiak művészetéről érdeemes volt írni, felfedezni őket, harcolni értük, közel hozni a közönséghez alkotásaikat. A nagybányaiakkal egyenrangú műkritika megteremtése a festőnek indult, de újságíróvá lett Lyka Károly nevéhez fűződik. A nagybányaiak című cikke (Új Idők, 1897.) a természetkultusz igényét és a nemzeti jelleg dominanciáját hangsúlyozza a Hollósy iskola lényegeként: „... (a nagybányaiak) lelkük tele itta magát azzal a tömérdek üde és magától teremtett impresszióval, amit magából lehel az erdő meg rét, meg a csalitok árnyéka, meg a felhők járása meg egy pár hosszsan, bánatosan elcsöngő magyar melódia.”

Lyka Károly, amellett, hogy sikeresen megoldotta a plein-air alapokon nyugvó új magyar festészet népszerűsítését.

értékes kommentátorává vált a művészeti közélet más kérdéseinek is. Az Új Idők és a Művészet lapjain a műkritika írást a művészeti fejlődés részévé tette. (Művészeti politikánk című cikke pl. Művészet, 1907.)

AZ AVANTGARDE ELŐKÉSZÍTÉSE

Az 1900-as évek fiatal nemzedékére az impresszionizmusnál tágabb látókörű és filozófiailag is jobban alátámasztott művészetszemlélet várt. A vezető szerep itt Fülep Lajosé, aki kritikai tevékenységének alapjává tette, hogy esztétikai megfontolásból kiindulva fogalmazza meg a kor művészetének problémáit. Kritikai tevékenységek első lépése az akadémikus és eklektikus művészet tekintélyének megingatása. (A magyar műkritika c. cikke, Magyar Szemle, 1906.)

Normatív kritikai igényének középpontjába a cezanne-i világgépet állítja, s emellett hamarosan észreveszi az impresszionizmus s a magyar plein-air festészet érvényének határait. Kritikái azt mutatják, hogy lépést tart az impresszionizmust túlhaladó egyetemes festéssel:

Cezanne „puszta megjelenésével megvilágította a nagy érdemekben gazdag impresszionizmus kiélttségét.” — írja Paul Cezanne című cikkében (Művészet, 1907.)

Az Új művészeti stílus című tanulmánya (Új Szemle, 1908.) a stílust, mint a társadalom és a művészet közös produktumát tárgyalja. Fülep esztétikájában alapvető igénnyel jelentkezik a történetiség igénye, és az immanens értékek kutatása, mely a posztimpresszionizmus fő problematikája, művészeti és elméleti gyakorlata. Innen már csak egy lépés az avantgarde, mely szétörte a történetiség és elvontság ellentéteit és a problémák egyikét-má-

sikát igyekezett egymástól függetlenül megoldani. A kor képzőművészeti vonalát először Rippl-Rónai, majd mivel ő sem tudta a felszíni jelenségvilág és a mögötte rejtőző problémákat egységesen megoldani, a Nyolcak működése jelentette. A problémákat kutató és minden téren állásfoglalást kereső művészi magatartás az ő nemzedékükben vált alkotó karakterré. A nagybányaiak óta először szakította szét a kritikusok és a közönség táborát. Berény Róbert és Kernstok Károly maga is tollat fogott. Cikkeik közül többet bevett a szerkesztő a szemelvények közé. A természet ihlető forrásának mindketten hátat fordítanak. Találónan írja ezzel kapcsolatban Lukács György Az utak elváltak című cikkében (Nyugat, 1910):

„Kernstok Károly megmondotta, hogy itt miről van szó. Arról, hogy azok a képek, amiket ő és barátai festenek, a dolgok lényegét akarják kifejezni. Művészetük hadüzenet minden impresszionának, minden sensationnak és hangulatnak, minden rendtelenségnek és értékek letagadásának, mint világnézetnek és művészetnek, amely első szavának és utolsójának az »én« szót írja.”

AZ AVANTGARDE TÉRHÓDÍTÁSA

Az első világháború előtti években Európaszerte kialakultak az avantgarde irányzatok, melyek kialakulásában a „vajúdo világgép valóságos kérdései és dilemmái játszották a főszerepet.” (Perneczky: Bevezető).

Először a futurizmussal találkozott a budapesti közvélemény, az 1912–13-as francia és olasz futuristák kiállításán. Balázs Béla: Futuristák (Nyugat, 1912.) és Szabó Dezső: A futurizmus: az élet és a művészet új lehetőségei (Nyugat, 1913.) című cikkeik jelzik talán a legjobban azt a hatást, amit a különböző embertípusokra gyakorolt a futurista képekből áradó dinamizmus. Szabó Dezső cikkében, ahol az erőszak dogmáját

fogadja el, mint ami a világ anarchiáját megszüntetheti, már a futurizmus fasiszta torzulását érezzük.

Különbözőképpen reagálnak a hazai modernek, a Nyolcak is a kiállításra. Berény Róbert A nemzeti szalonbeli kiállításról (Nugat, 1913.) című cikkében értékeli a futurizmus expresszív lehetőségeit; míg Kernstok: A futurizmusról (Huszadik Század, 1913.) című írásában egyöntetűen elítéli.

A magyar avantgarde kivirágzását az első világháború tette lehetővé, mely olyan helyzetbe sodorta a magyar társadalmat, ahol a végletekig kiéleződtek az ellentétek, s ezt csak a végletek nyelvén lehetett kifejezni. A magyar aktivista művészet kialakulása és fejlődése Kassák Lajos nevéhez fűződik. Kassák lapjaival (Tett, majd a Ma) összefoglalja az új törekvéseket, a kezdőknek bátorítást, a haladóknak publicisztikai lehetőséget ad. Az aktivisták csaknem teljesen „törvényen kívüli” csoportot alkotnak, mert nemcsak az esztéticista tradíciókkal fordultak szembe, hanem a bizonyos mértékig radikálisabb Nyugatot vagy a Nyolcakat is ellenfelüknek tekintették. Kevesellték a radikalizmusukat, és sokallták a kompromisszumaikat. Csoportjukra jellemző a társadalmi megújulásnak az ember átalakításával elérhető programja. Politikai és művészeti forradalmiságuk vezette őket odáig, hogy a Tanácsköztársaság kulturális életében fontos szerepet töltöttek be. Fő teoretikusuk és a kritikai hang irányítója maga Kassák Lajos, akinek több cikkét találjuk a szemelvények között. Kassákon kívül helyet kap az antológiában Hevesy Iván, Kállai Ernő, Molnár Farkas és még néhányuk írása, kritikája is. De bármelyik cikket olvassuk is el a sok közül, mindvégigben megnyilvánul az aktivisták fő erénye: a kompromisszum elutasítása, mely a csoport munkájának értékét és maradandóságát biztosítja.

AZ IMPRESSZIONIZMUS REHABILITÁLÁSA

A Tanácsköztársaság bukása után a művészi élet fejlődésének két évtizedes eredményei légüres térbe kerültek. A visszafejlődés fokozatosan, mintegy 10 év alatt ment végbe. A hazai kísérletek a haladó szellemű képzőművészeti fórumért egymás után kudarcba fulladnak — a Magyar Írás és az Ars Una pl. csak néhány évfolyamot értek meg. Jelentős művészek a művészeti közéletben sem kapnak helyet, a Képzőművészeti Társulat tagjai, sőt a főiskola tanárai is jelentéktelen egyénekből kerülnek ki. Csak 1925-ben történt változás, amikor Lyka Károly szervezte újjá a főiskolát. Ebben az évben indult el a Magyar Művészet című folyóirat is.

Nem csodálatos tehát, ha ebben a politikai és szellemi légkörben átértékelődtek a magyar képzőművészet eredményei. A nosztalgia, mely a polgári békeévek felé irányult, a képzőművészet terén is érvényesült. Az esztétikus belállítottságú impresszionisták a művészet és a szellem virágkorának képviselőiként látszottak. A radikalizmus és az avantgarde a bajok okozójaként tűnt fel. Ebben a korban tehát, akik nem tudtak visszafelé tekinteni, visszahozni az impresszionizmushoz, a teljes kiűttalanságot látták maguk körül, a művészet agóniájáról beszéltek, mint pl. Hevesy Iván. (A művészet agóniája. Nyugat, 1921.)

A művészek először a Szinnyei Merse Pál társaságba tömörültek, majd új társaságot is alapítottak a Képzőművészek Új Társaságát, mely KÜT néven vált ismertté, s ahonnan jelentős művészek indultak Vaszary tanítványaiként: Barcsay, Medveczky és rövid ideig ide kapcsolódott Derkovits Gyula is. Folyóiratuk a KÜT, 1926-tól publikációs lehetőséget is biztosít számukra, nem sokkal, mert mind a társaság, mind a folyóirat a húszas évek végén felbomlott.

A harmincas évek válsága a kulturpolitika terén újabb süllyedést hozott, s ez újabb indítékot adott a visszatéréshez az impresszionizmus kiegyenlítőtebb világa felé. Az új művészeti csoportosulás a Gresham kör néven vált ismertté. Körükben megfordult Egry József és Derkovits is, de a társaságot olyan művészek alkották, mint Bernáth, Szőnyi, Pátzay és Berény Róbert. Működésük a posztnagybányai stílus fogalmát teremtette meg. A csoport munkásságának értékelését Genton István végezte el A harmincas évek festészete című írásában. (Magyar Szemle, 1932.) A nagybányai iskolához való visszatérés egyes mozzanatait Kállai Ernő is világosan elemzi Bernáth Aurél újabb munkái című cikkében (Magyar Művészet, 1929.), bemutatva azt az elméleti háttérrel, ami felmentette a művészeket attól, hogy a prózaibb, kevésbé esztétikus problémákkal foglalkozzanak.

A fejezetben közölt szemelvények nyilvánvalóan bizonyítják a rehabilitált impresszionizmus kettős szerepét: az első nemzedék által képviselt igazi művészeti értékek átmentését a faszálódó hivatalos művészettel szemben, részben pedig azt a negatívumot, mely főleg a második, majd harmad generáció kezén juttatta a stílust sorvadáshoz: a festészet mozgékonyságának, valóságra reagáló képességének hiányát.

HIVATALOS MŰVÉSZETPOLITIKA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A harmincas évektől a kulturpolitika kezdeményező erővel, agresszivitással lép fel. Stílusát a milleneumi időkből ámentett neobarokk és novecento képviseli, mely szorosan összefonódik a „katolikus, szentistváni” állameszménnyel. Ugyanakkor a jobboldali művészetpolitika demagóg módon a leghaladóbb és legkorszerűbb színben tünteti fel magát. Ideológiájukat a szellemtörténetesek rossz irányú történetisége

is alátámasztja, melyből hányzik a valósággal való bátor szembenézés és a realiztikus látásmód. Így Héklér Antal: Művészet és világnézet című cikkében (Magyar Művészet, 1927.) a valóságnál rokonszenvesebb miszticizmusig jut el, s ennek történeti létjogosultságát fejti ki. Hiába bírálja Farkas Zoltán a Nyugat hasábjain: Visszafelé megyünk című cikkében (Nyugat, 1929.) a képzőművészeti élet hanyatlását, sőt 1933-ban Gróf Klebelsberg Kunó képzőművészeti politikája című cikkében (Nyugat, 1933.) hiába kéri számon a több mint tíz év művészetpolitikai mulasztásait, a felvetett problémák visszhang nélkül maradnak. Később már bírálni sem lehet radnak. Később már bírálni sem lehet hasonló hangnemben a hivatalos művészetpolitikát. A polgári törekvések a passzív ellenállást választották. De az igazi ellenzék maga az eleven művészi folytonosság volt, amelyik nem alkudott meg, hanem a Nyolcak és az aktivisták pozitív örökségét vallva és folytatva, tovább ment egy európai igényű szintézis felé.

És ezzel eljutottunk a könyv utolsó fejezetéhez. A legjelentősebb talán az itt közölt cikkek között Fülep Lajos: Művészet és világnézet című tanulmánya (Ars Una, 1923.), mely „a két világháború közti magyar képzőművészet sorsproblémáinak, sőt szinte már fátumának megidézése.” (Idézet a Bevezetőből). Fülep tisztánlátása, mely filozófikus látásmódja világossá teszi előtte, hogy a művészi világ eleve determinált a kor valóságától: „akár fut a művészet a világnézet elől, mint az impresszionizmus, akár keresi, mint az avantgarde, benne van és marad a világnézet és forma korellációjában, s belőle veszi értelmét.”

A korszak végén, 1945 nyarán alakult új művészecsoport, az Európai Iskola megszületése és tagjainak vallomásai a művészetről, a művészeti ha-

gyományokról, jelzik a művészet, s egyben a magyar történelem új periódusát.

„Ha megkérdeznék, hogy mit akarok, hogy mit akar az a művészet (modern absztrakt művészet) akkor két óriás nevével kell válaszolnom: Bartók és Picasso. Egyik a zenében, másik a festészetben valósítja meg a népi, a humanum és az európaiság egységét. A fiatal modern magyar festészet néhány képviselőjénél is ezt a törekvést látom

derengeni, magam is erre törekszem. Ilyen értelemben akarunk folytatóik lenni. Ez a művészet a legmélyebb valóságot akarja kifejezni az élet szépségeivel, de poklaival együtt.” — írta Kornis Dezső Önéletrajzában (Európai Iskola, 1945.) — s ezzel híven fejezte ki a csoport tagjainak pozitív célkitűzéseit.

FÁBRY GYÖRGYÉNÉ

Basilides Sándor kiállítása

Diákkoromban két fiatal festő képei jelentették számomra az újat a művészetben. Kiállításokon lelkesedve kerestem képeiket és hosszan elnéztem, hogy újra és újra lássam belőlük: a kép nem a természet szolgája. A két Basilides testvér keleti lélekzetvételű festői világa ragadta meg az akkori gimnazista fiú képzeletét: finoman hajladozó vonalak írták körül a szegény emberek alakját, színek fátyoloztak rajtuk. Amilyenek a valóságban nincsenek, árnyalt tekintetükben a lét fájdalma rebbent, a tárgyak külön-külön éltek a képen mégis meghitt kapcsolatban voltak egymással. Más világ volt ez, mint amit akkori nagy mestereinknél láthattunk: rokona volt a Távolságnak, a korareneszánsznak és egyúttal Dosztojevszkij megaláztatásainak.

A két testvér közül Barna kezéből kihullott az eset s most, hogy Sándor kiállítását kell méltassam, nem tagadhatom, hogy még mindig fiatalságom elfogódottságával közelíték képeihez. Pedig azóta sok idő telt el, a festői tapasztalatom, művészeti iskolázottságom alakulása, tízezernyi festmény látása, a képek előtti megszokottság érzése, erősen tompítja bennem az egykori áhitatot. csak ritka alkalmakkor lobban az már

lángra. Nem tagadhatom, hogy most is felcsillant a szemem, amikor e kiállítás anyagánál nézésekör egy-egy régi képen azt a Basilides Sándort látom viszont, akit serdülőkoromban távolról tiszteltem.

Hitem most is, hogy amiket itt ma-gunk előtt látunk, nem pusztán képek, hanem egy festő életének stációi. Menjünk mentünkbe meg-megállván, el-elgondolkozván az egyes stációk előtt.

A nyitányt sötét háttér előtt felcsattanó fények adják, ám e fényekben hal-kan kergetőznek a szivárvány világos színei, éppen csak megérintik a vászon színeit s lazurjuk átmosódik a másikba. Kétségtelen, hogy Ballo Ede fegyelmezett rajzi követelményei után Rudnay Gyula indította útnak Basilides Sándort. A képet a szín és árnyék, a könnyed árnyékok nélküli súlyos atmoszféra fogta össze. A vastag olajfesték és a tüntdéri lazurok cilágában azonban a Mester — Rudnay — után csak epigon lehet az ember, másfelé tájékozódni!

A következő stáció: kísérlet a szabadulásra. A fiatal festő tekintetét a közelmúltról a nagy korareneszánsz elődökre veti, náluk keres megújulást. A kép minden pórusa egyenlő értékű